INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF MANAGEMENT SOCIOLOGY & HUMANITIES

IRJMSH

ISSN 2277 – 9809 (online)
ISSN 2348 - 9359 (Print)

An Internationally Indexed Peer Reviewed & Refereed Journal

www.IRJMSH.com
www.isarasolutions.com

Published by iSaRa Solutions

भारतीय संविधानिक मूल्य आणि मध्यस्थ दर्शन सह अस्तित्ववाद प्रणेते अग्रहार नागराज आधारित चेतना विकास मूल्यशिक्षण : एक तुलनात्मक अभ्यास.

Vidya Vikas Kendale,
Reserach Scholar
(Saint Gadagebaba Amravati University, Amravati)
विद्या विकास केंदळे
पी.एच.डी.संशोधक
संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ,
अमरावती.

शोध निबंध (RESEARCH PAPER)

सारांश (Abstract)

आधुनिक मानवी समाज एकाच वेळी तांत्रिक प्रगती आणि नैतिक मूल्यहासाच्या व्दंव्दातून जात आहे. भारतीय संविधान ही भारताची सर्वोच्च कायदेशिर व सामाजिक चौकट आहे, जी न्याय, स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुता या मूलभूत मूल्यांवर आधारित आहे. दुसरीकडे, श्रध्देय ए.नागराज (अग्रहार नागराज) व्दारे प्रतिपादित 'मध्यस्थ दर्शन (सह-अस्तित्ववाद)' वर आधारित, 'चेतना विकास मूल्य शिक्षण'(CVMS) हे मानवी जीवन, आचारण आणि निसर्गाशी सह-अस्तित्व समजून घेण्याचा एक दार्शनिक व व्यावहारिक पर्याय मांडते. प्रस्तुत शोध निबंधात भारतीय संविधानातील संवैधानिक मूल्ये आणि चेतना विकास मूल्य शिक्षण या दोन्हींचा तुलनात्मक अभ्यास करुन, मानवी चेतनेचा विकास आणि सार्वभौम मानवी व्यवस्थेच्या निर्मितीमध्ये या दोन्हींची पूरकता विश्लेषण केली आहे.

प्रमुख शब्द (Keywords) : भारतीय संविधान, संवैधानिक मूल्ये, मध्यस्थ दर्शन, सह-अस्तित्ववाद, चेतना विकास मूल्य शिक्षण, ए.नागराज, सार्वभौम मानवी व्यवस्था.

१. प्रस्तावना (Introduction :

कोणत्याही प्रगतीशील समाजाचा पाया तेथील शिक्षण पध्दती आणि कायदेशिर / संवैधानिक चौकटीवर अवलंबून असतो. भारतीय संविधानाची उद्देशिका (Preamble) भारताला एक सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही गणराज्य म्हणून घडवण्याचा आणि नागरिकांना सामाजिक, आर्थिक व राजकीय न्याय देण्याचा संकल्प सोडते.

तथापि, केवळ कायदे किंवा संविधानातील कलमे मानवी अवाचरणात आपोआप उतरत नाहीत. त्यासाठी मानवी चेतनेचे मानवीकरणात रुपांतर होणे आवश्यक असते. हीच गरज ओळखून श्री.ए.नागराज यांनी मध्यस्थ दर्शन (सह-अस्तित्ववाद) अंतर्गत 'चेतना विकास मूल्य शिक्षण' मांडले. प्रस्तुत अभ्यास संविधानाची राजशास्त्रीय चौकट आणि मध्यस्थ दर्शनाची जीवनशास्त्रीय / मानवशास्त्रीय संकल्पना यामधील परस्परसंबंध तपासतो.

२. अभ्यासाची उद्दिष्टये (Objectives of the Study)

- भारतीय संविधानातील मूलभूत मूल्यांचे स्वरुप स्पष्ट करणे.
- ए.नागराज यांच्या चेतना विकास मूल्य शिक्षणाची मूलभूत तत्वे समजून घेणे.
- दोन्ही दृष्टिकोनांमधील समानता आणि फरक यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
- संवैधानिक उद्दिष्टये साध्य करण्यासाठी मूल्य शिक्षणाची पूरकता सिध्द करणे.

३. भारतीय संविधानातील प्रमुख मुल्ये (Constitutional Values)

संविधानाची मूल्ये प्रामुख्याने उद्देशिका, मूल्यूत हक्क (Part III) आणि मार्गदर्शक तत्वे (Part IV) यांमध्ये दिसून येतात.

न्याय (Justice) : सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय स्तरावर विषमतेचे निर्मूलन .

स्वातंत्र्य (Liberty) : विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास,श्रध्दा आणि उपासना यांचे स्वातंत्र्य.

समता (Equality) : दर्जाची आणि संधीची समानता, भेदभावाचा अभाव.

बंधुता (Fraternity) : व्यक्तीची प्रतिष्ठा आणि राष्ट्राची एकता व एकात्मता जपण्यासाठी बंधुभाव.

धर्मनिरपेक्षता व लोकशाही (Secularism & Democracy) : सर्व धर्मांप्रती समभाव आणि लोकशाही मार्गाने व्यवस्था संचालन.

४. मध्यस्थ दर्शन व चेतना विकास मूल्य शिक्षण (CVMS)

श्री ए.नागराज यांनी 'जीव-चेतना' कडून 'मानव-चेतने' कडे होणाऱ्या संक्रमणाला मूल्य शिक्षणाचा पाया मानले आहे. या दर्शनानुसार मानवी जीवनाचे चार स्तर आहेत : स्वयं, परिवार,समाज आणि निसर्ग/ अस्तित्व.

प्रमुख संकल्पना :

सह-अस्तित्व (Co-existence) : संपूर्ण अस्तित्व हे शून्य (व्यापक सत्ता) आणि एककांमधील सह-अस्तित्व आहे.

सर्वतोमुखी समाधान ((Comprehensive Solution) : व्यक्तीमध्ये समाधान, कुटूंबात समृध्दी, समाजात अभय (विश्वास) आणि निसर्गात सह-अस्तित्व.

मानवीयतापूर्ण आचारण : ज्ञान, विवेक आणि विज्ञानाच्या समन्वयातून मूल्याधारित जीवन.

५. तुलनात्मक विश्लेषण (Comparative Analysis) :

अ. क्र.	तुलनेचा मुद्दा	भारतीय संविधान	चेतना विकास मूल्य शिक्षण (CVMS)
१	मूलभूत आधार	राज्यशास्त्र, कायदे, मानवाधिकार आणि सामाजिक कराराची तत्वे	मध्यस्थ दर्शन, अस्तित्ववादी नियम, नैसर्गिक नियम आणि मानवी स्वभाव.
२	लक्ष्य	कल्याणकारी राज्य आणि न्याय्य / समतावादी समाजाची स्थापना	अखंड समाज आणि सार्वभौम मानवी व्यवस्थेची (मानव चेतनेची) प्राप्ती
३	अंमलबजावणीचे माध्यम	कायदे, न्यायव्यवस्था, राज्यसंस्था आणि अधिकार / कर्तव्ये	चेतना विकास, शिक्षण-संस्कार आणि स्व-अनुशासन (Self-regulation)
४	'बंधुता 'संकल्पना	विविधतेत एकता आणणारा नागरिक भाव व बंधुभाव	'अखंड समाज'- संपूर्ण मानवजात ही एकाच कुटूंबाचा भाग असण्याची जाणीव.
५	'न्याय' संकल्पना	बाह्य वितरणात्मक व कायदेशिर (Legal / Social Justice)	परस्पर संबंधांची ओळख, मूल्य निर्वाह आणि तृप्तीची अनुभूती
६	पर्यावरण/ निसर्ग	मार्गदर्शक तत्वे व मूलभूत कर्तव्यांव्दारे निसर्ग संरक्षणाचे निर्देश	निसर्गासोबत 'सह-अस्तित्व' व पूरकता ही मानवी अस्तित्वाची मूलभूत अट.

६. पूरकता आणि परस्पर संबंध (Synergy & Synthesis)

कायद्याकडून स्व-अनुशासनाकडे : संविधान बाह्य नियमांव्दारे (External Control) गुन्हेगारी रोखण्याचा व हक्क जपण्याचा प्रयत्न करते. चेतना विकास मूल्य शिक्षण व्यक्तीच्या आत मानवी चेतनेचा विकास करुन स्व-अनुशासन (Internal Control) निर्माण करते, ज्यामुळे कायदेशिर कारवाईची गरज कमी होते.

संवैधानिक मूल्यांचे मानवीकरण : संविधानातील बंधुता आणि समता हे विचार केवळ बौध्दिक न राहता व्यवहारात आणण्यासाठी सह-अस्तित्ववादी मूल्य शिक्षणाची गरज भासते.

पर्यावरणीय संतुलन : संविधानातील कलम ५१ A (g) अंतर्गत संरक्षणाचे जे कर्तव्य सांगितले आहे, त्याला चेतना विकास मूल्य शिक्षणातील निसर्गाशी सह-अस्तित्व व चक्रियता ही संकल्पना वैचारिक मजबुती देते.

७. **निष्कर्ष (Conclusion)**

: भारतीय संविधान आणि अग्रहार नागराज यांचे चेतना विकास मूल्य शिक्षण हे परस्परांना विरोध करणारे नसून अत्यंत पूरक आहेत. संविधान हे समाजाची बाह्य चौकट (Structural / Legal Framework) तयार करते, तर चेतना विकास मूल्य शिक्षण मानवाचा आंतरिक विकास (Internal / Consciousness Development) घडवून आणते.

संविधानाने स्वप्न पाहिलेला शोषणमुक्त, न्याय्य आणि समतावादी समाज प्रत्यक्षात आणायचा असेल, तर चेतना विकास मूल्य शिक्षणाचा समावेश औपचारिक शिक्षण पध्दतीत करणे हे एक प्रभावी माध्यम ठरु शकते.

८. **संदर्भ सूची (References)**

१. आंबेडकर, बी.आर.(१९४९). भारतीय संविधान (उद्देशिका, मूलभूत हक्क आणि मार्गदर्शक तत्वे), भारत सरकार.

२. नागराज, ए.(२००३). व्यवहार दर्शन, जीवन विद्या प्रकाशन, अमरकंटक.

३. नागराज, ए.(२००५). मानव व्यवहार दर्शन व सह-अस्तित्ववाद, दिव्य पथ संस्थान.

४. Sharama, A (२०१७). चेतना विकास मूल्य शिक्षा का प्रस्ताव, अभ्युदय संस्थान.

ISARA INSTITUTE OF MANAGEMENT & PROFESSIONAL STUDIES

RSEARCH GATEWAY

AROGYAM ONLINE

PARIVARTAN PSYCHOLOGY CENTER

भारतीय भाषा, शिक्षा, साहित्य एवं शोध

ISSN 2321 – 9726

WWW.BHARTIYASHODH.COM

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF MANAGEMENT SCIENCE & TECHNOLOGY

ISSN – 2250 – 1959 (0) 2348 – 9367 (P)

WWW.IRJMST.COM

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF COMMERCE, ARTS AND SCIENCE

ISSN 2319 – 9202

WWW.CASIRJ.COM

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF MANAGEMENT SOCIOLOGY & HUMANITIES

ISSN 2277 – 9809 (0) 2348 - 9359 (P)

WWW.IRJMSH.COM

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF SCIENCE ENGINEERING AND TECHNOLOGY

ISSN 2454-3195 (online)

WWW.RJSET.COM

INTEGRATED RESEARCH JOURNAL OF MANAGEMENT, SCIENCE AND INNOVATION

ISSN 2582-5445

WWW.IRJMSI.COM

JOURNAL OF LEGAL STUDIES,POLITICS AND ECONOMICS RESEARCH

WWW.JLPER.COM